

ระบบคิดและสัญลักษณ์ในประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า (Oral history): ศึกษากรณีตำนานบึงพระรามกับการสถาปนากองศรีอยุธยา พ.ศ. 1893

Thought System and Symbolic in Oral History: Case Study of the Historical Myths in “Bueang Praram” (Nong Sano) and King U-Thong Established Ayutthaya B.E. 1893

กัฒล ำปำพำนร์ Kampol Champapan

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งนำเสนอการศึกษาาระบบคิดและสัญลักษณ์ในประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า (Oral history) จากกรณีบึงพระราม (Nong Sano) ที่เกาะเมืองอยุธยา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งมีตำนานเรื่องเล่าเกี่ยวกับการสถาปนากองศรีอยุธยาของพระเจ้าอู่ทอง พ.ศ. 1893 โดยใช้หลักฐานเอกสารจำนวน 3 ชิ้นเป็นหลัก คือ “คำให้การชาวกรุงเก่า” “พงศาวดารเหนือ” และ “พงศาวดารฉบับวัน วลิต” มาวิเคราะห์ตีความด้วยวิธีการวิจัยทางประวัติศาสตร์ จากคำบอกเล่าพบว่า หลักฐานทั้งสามชิ้นเล่าเรื่องการสถาปนากองศรีอยุธยา พ.ศ.1893 ตามมุมมองความเชื่อและโลกทัศน์ของคนชั้นไพร่ราษฎร เนื้อความจึงแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงเมื่อเปรียบเทียบกับหลักฐานประเภทพระราชพงศาวดารฉบับบันทึกและชำระโดยราชสำนัก เอกสารตำนานประวัติศาสตร์จึงควรได้รับความสนใจในฐานะหลักฐานประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าที่สำคัญอีกประเภทหนึ่ง

คำสำคัญ: ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า, บึงพระราม, ตำนานประวัติศาสตร์, พระเจ้าอู่ทอง, กองศรีอยุธยา

Abstract

King U-Thong established Ayutthaya city B.E. 1893. Data are obtained from the 3 evidences included the “Kam Hai kan Chaw Krung Kao” (The testimony of Ayutthayan), “Pong Sawadan Nua” (The chronicle of North), and “Pong Sawadan Chabub Van Vliet” (The Chronicle version Van Vliet), by using the oral history research method. The results are as follows: the 3 evidences describe Ayutthaya rising 1893

*อาจารย์พิเศษสาขาวิชาสังคมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

*Special Instructor of Social Studies, Faculty of Humanities and Social Sciences, Nakhon Pathom Rajabhat University.

from the perspective and worldviews of Ayutthayan peoples which dissimilar the royal chronicle wrote and edited by elites. It is recommended that the historical myth document should be respect as important oral history evidence.

Keywords: *Oral history, Bueang Praram, Historical myths, King U-Thong, Ayutthaya.*

บทนำ

“หนองโสน” หรือ “บึงพระราม” ย่านใจกลางพระนครแห่งสายน้ำเช่นกรุงศรีอยุธยา จากหลักฐานลายลักษณ์อักษรสมัยอยุธยา มักกล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับสถานะความศักดิ์สิทธิ์ประจำพระนคร ผ่านตำนานพระเจ้าอู่ทองสร้างกรุงที่นี่ และเมื่อพระเจ้าอู่ทองทรงสวรรคตเมื่อ พ.ศ.1912 สมเด็จพระรามาเมศวร พระราชโอรสของพระองค์ได้สร้างวัดพระรามขึ้นที่ริมบึงทางทิศตะวันตก ซึ่งเป็นสถานที่ถวายพระเพลิงศพพระเจ้าอู่ทอง (ศิลปากร. 2553: 3) เป็นเหตุให้เรียกบึงน้ำแห่งนี้ว่า “บึงพระราม” ในเวลาต่อมา

จากแหล่งน้ำที่มีตามธรรมชาติ ก็มามีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับมิติทางสังคมวัฒนธรรมโดยเหตุที่เรื่องของบึงพระรามถูกโยงกับตำนานของพระเจ้าอู่ทอง ปฐมกษัตริย์กรุงศรีอยุธยา จึงควรที่เราจะได้พิจารณาศึกษาดำเนินนื้ออย่างเป็นระบบเมื่อกล่าวถึงบึงพระราม โดยที่פקเรื่องการถกเถียงที่มีมานานมาอย่างเรื่องพระเจ้าอู่ทองเป็นใคร มาจากไหน เอาไว้ก่อน ในที่นี้จะพิจารณาประเด็นแวดล้อมเกี่ยวกับพื้นที่บึงพระรามเท่านั้น (ส่วนข้อถกเถียงต่างๆ เกี่ยวกับพระเจ้าอู่ทองเป็นใคร มาจากไหน สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2545; กำพล จำปาพันธ์. 2559: 50-54)

ทั้งนี้เพราะผู้ศึกษามีข้อสังเกตว่า ตำนานพระเจ้าอู่ทองที่เกาะเมืองอยุธยา นั้น มีขอบเขตพื้นที่เล่าสัมพันธ์กับบริเวณแหล่งน้ำใจกลางพระนครที่เรียกว่า “บึงพระราม” นี้ค่อนข้างมาก หลักฐานประเภทตำนานที่จะใช้วิเคราะห์ศึกษาในที่นี้คือ (1) “คำให้การชาวกรุงเก่า” (ในที่นี้ใช้ฉบับพิมพ์ใน ศิลปากร. 2552 และฉบับพิมพ์ร่วมกับเอกสารอื่นๆ ใน ศิลปากร. 2553) (2) เอกสาร “พงศาวดารเหนือ” (ในที่นี้ใช้ฉบับ ศิลปากร. 25404: 316-406) และ (3) “พระราชพงศาวดารฉบับวัน วลิต” (ฟาน ฟลิต: 2552 ฉบับภาษาอังกฤษ Van Vliet. 2005) เป็นต้น

ตำนานในฐานะเอกสารประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า

เหตุที่เลือกนำเอาเอกสารทั้งสามชิ้นข้างต้น มาวิเคราะห์ตามหัวข้อเรื่องเกี่ยวกับตำนานประวัติศาสตร์ของอยุธยาตามวิธีการประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า (Oral history) ก็เพราะเอกสารทั้งสามชิ้นข้างต้น แม้บางชิ้นจะใช้ชื่อว่า “พงศาวดาร” แต่เนื้อความมิได้มีลักษณะเป็นการบันทึกตามแนวคิดและมุมมองของราชสำนัก ต่างก็เป็นบันทึกประวัติศาสตร์ที่เกิดจากการรวบรวมคำบอกเล่าของผู้คนหลากหลายในพื้นที่อยุธยา

เนื้อความจึงมีข้อแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญเมื่อเทียบกับพระราชพงศาวดารทั้งฉบับก่อนและหลังชำระในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ อาทิ “พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์” (โหราธิบดี: 2549) “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนมาศ (เจิม)” (ศิลปากร. 2507: 1-492) “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด)” (ศิลปากร. 2507: 493-943) “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระพนรัตน์ (แก้ว)” (ศิลปากร: 2514) และ “พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา” (ศิลปากร: 2516) เป็นต้น

“พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ” เริ่มเรื่องในปี พ.ศ. 1867 ซึ่งเป็นปีที่สถาปนา “พระพุทธเจ้าพแนงเชิง” หรือหลวงพ่อโตวัดพนัญเชิง ต่อมาค่อยกล่าวถึงการสถาปนากรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. 1893 เนื้อความมีเพียง 2 บรรทัด โดยกล่าวแต่เพียงว่า “จุลศักราช 712 ขาลศก (พ.ศ. 1893) วันศุกร์ขึ้น 6 ค่ำ เดือน 5 แรกสถาปนากรุงพระนครศรีอยุธยา” (โหราธิบดี. 2549: 1-2) ไม่มีเนื้อหารายละเอียดเกี่ยวกับการสถาปนากรุงศรีอยุธยา

ส่วนพระราชพงศาวดารฉบับอื่นๆ มีรายละเอียดขึ้นบ้าง เกี่ยวกับการพระราชพิธีมีพรหมณ์ทำหน้าที่กลบบาตร โดยระหว่างที่ขุดดินได้พบสังข์ทักษิณาวรรตใต้ดินหมัน ถือเป็นมหามงคลฤกษ์ พระราชพงศาวดาร (นอกจากฉบับหลวงประเสริฐ ซึ่งเป็นฉบับความสั้นนย่อ) ที่เหลือล้วนกล่าวตรงกันว่า “ศุภมัสดุศักราช 712 ปีขาล โทศก วันศุกร์ขึ้น 6 ค่ำ เดือน 5 เพลง 3 นาฬิกา 9 บาท สถาปนากรุงพระนครศรีอยุธยา ชีพพรหมณ์ให้ฤกษ์ตั้งพิธีกลบบาตร ได้สังข์ทักษิณาวรรตใต้ดินหมันใบหนึ่ง แล้วสร้างพระที่นั่งไพศุภย์มหาปราสาทองค์หนึ่ง สร้างพระที่นั่งไพศุภย์มหาปราสาทองค์หนึ่ง สร้างพระที่นั่งไอศวรรย์มหาปราสาทองค์หนึ่ง แล้วพระเจ้าอยู่ทองเสด็จเข้ามาเสวยราชสมบัติ” (ศิลปากร. 2507: 1-2, 501; ศิลปากร. 2514: 1; ศิลปากร. 2516: 111)

การขุดพบสังข์ทักษิณาวรรตนี้เป็นข้อมูลหลักฐานอันหนึ่งที่ทำให้ทราบว่าเป็นบริเวณหนองโสนเป็นสถานที่สำคัญในศาสนาพราหมณ์มาก่อน พ.ศ. 1893 และเมื่อมีพรหมณ์อยู่หรือเป็นศาสนสถานเนื่องในศาสนาพราหมณ์ ก็จะต้องมีชุมชนผู้คนที่นับถือพราหมณ์อยู่

อาศัยในบริเวณพื้นที่โดยรอบด้วย เบื้องต้นความนิยมของพระราชพงศาวดารจึงกล่าวถึงการเปลี่ยนผ่านสถานะบทบาทของสถานที่จากพราหมณ์มาเป็นพุทธมีการฝังบาตรลงไปไว้แทนที่สังข์ เป็นต้น เอกสารต่างชาติชิ้นสำคัญอย่างเช่น “จดหมายเหตุลาลูแบร์” ก็กล่าวว่า สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อยู่ทอง) ทรงสืบเชื้อสายมาจากวงศ์กษัตริย์ที่ครองอยุธยาอยู่ก่อนหน้าถึง 4 ชั่ววงศ์ และวงศ์นี้มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับชนชั้นปกครองของเมืองเขมรพระนคร (ลาลูแบร์. 2552: 42)

แต่เมื่อเทียบกับข้อความในเอกสารอย่างเช่น “คำให้การชาวกรุงเก่า” “พงศาวดารเหนือ” และ “พงศาวดารฉบับวัน วลิต” จะพบว่าเนื้อเรื่องค่อนข้างมีลักษณะเป็นตำนานบอกเล่า “คำให้การชาวกรุงเก่า” เป็นเอกสารที่เกิดจากการซักถามคำให้การเฉลยชาวอยุธยาที่ถูกพม่ากวาดต้อนไปอังวะ เมื่อ พ.ศ. 2310 “พงศาวดารเหนือ” เป็นตำนานเรื่องเล่าที่มีที่มาจากการรวบรวมตำนานของหลากหลายบ้านเมืองในแถบภาคกลางและภาคเหนือตอนล่าง (หัวเมืองฝ่ายเหนือ) เข้าไว้ด้วยกัน

ในขณะที่ “พระราชพงศาวดารฉบับวัน วลิต” นั้นผู้แต่งคือ เยเรเมียส ฟาน ฟลิต (Jeremias Van Vliet) พ่อค้าชาวฮอลันดาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ก็ได้อาศัยข้อมูลจากคำบอกเล่าของชาวเมืองอยุธยา เอกสารทั้งสามชิ้นจึงสะท้อนมุมมองของไพร่ราษฎรที่มีต่ออดีตความเป็นมาของอยุธยา การนิยามตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมอยุธยาช่วงเวลานั้น โดยเฉพาะชาวเขมรที่อยู่มาแต่ดั้งเดิมกับชาวจีนที่อพยพเข้ามาค้าขายเมื่อภายหลังจากที่อยุธยาเป็นเมืองท่าการค้านานาชาติ (กำพล จำปาพันธ์. 2559; Baker and Pongpaichit: 2017)

ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17-18 เทคโนโลยีการตีพิมพ์หนังสือกำลังแพร่หลายในยุโรปหลังจากการประดิษฐ์แท่นพิมพ์โดยโยฮัน กูเตินเบิร์ก (Johann Gutenberg) ชาวเยอรมัน (ผลกระทบต่อการเกิดวัฒนธรรมสิ่งพิมพ์ในยุโรปและสากลดูได้จากงานต่างๆ เช่น Borgman, 2000; Fussel: 2005. Man: 2009) บรรดาผู้คนจากยุโรปที่มีโอกาสได้เดินทางเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงนั้นต่างนิยมจดบันทึกเรื่องการเดินทางของตนเอาไว้เมื่อกลับถึงบ้านเกิดเมืองนอนของตนก็นำเอาบันทึกนั้นไปตีพิมพ์ออกจำหน่าย ซึ่งเรื่องต่างแดนก็กำลังเป็นที่นิยมในหมู่ผู้อ่านชาวยุโรป แต่สยามหรือราชอาณาจักรอยุธยาในช่วงนั้นยังไม่ได้มีการนำเอาเทคโนโลยีการพิมพ์ กว่าที่เทคโนโลยีนี้จะเข้ามาก็ล่วงถึงสมัยรัชกาลที่ 3 แล้ว ดังนั้นการเก็บงำเรื่องราวอดีตของผู้คนจึงมักอยู่ในรูปของตำนานเรื่องเล่าหรือมุขปาฐะ (Oral tradition) ดังที่ราชทูตลาลูแบร์ที่เข้ามาในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ได้กล่าวเอาไว้ตอนหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า:

“ประวัติศาสตร์สยามนั้นเต็มไปด้วยนิยาย หนังสือก็มีน้อยเพราะว่าชาวสยามยังไม่รู้จักใช้เครื่องตีพิมพ์ อีกประการหนึ่งข้าพเจ้าออกจะสงสัยอยู่ที่มีผู้กล่าวกันว่า ชาวสยามนั้นแสรังปกปิดพงศาวดารหรือประวัติศาสตร์ของตนไว้ โดยเหตุที่พวกชาวจีนซึ่งชาวสยามลอกเลียนแบบอย่างหลายต่อหลายนั้น มิได้หวงแหนประวัติศาสตร์ของตนนัก แต่จะทำอย่างไรก็ตาม บรรดาบุคคลที่อ้างว่าชาวสยามเป็นผู้หวงแหนนี้ ก็ยังได้อ่านเอกสารกลางชั้นที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์สยาม ยืนยันว่าชาวสยามมีประวัติย้อนต้นขึ้นไปไม่ไกลเท่าไรเลย และจะเอาความจริงกันก็ไม่ค่อยถนัดนัก”

(ลาลูแบร์. 2552: 41)

ด้วยเหตุดังนั้น การจะเข้าใจมุมมองและโลกทัศน์ของคนอยุธยา โดยเฉพาะในหมู่ไพร่ราษฎร หรือหากเราต้องการจะทราบว่าผู้คนส่วนใหญ่ในสังคมอยุธยา มีมุมมองต่ออดีต (Perception of the past) อย่างไร จึงต้องกระทำการวิเคราะห์หัตถ์นัยยะสำคัญต่างๆ ของตำนานเหล่านี้ มิใช่กระทำการวิเคราะห์พระราชพงศาวดาร ซึ่งเป็นบันทึกของราชสำนักและชนชั้นสูง (Reid and Marr: 1979)

แม้ว่าหลักฐานประเภทตำนานจะเต็มไปด้วยเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์เหาะเหินเดินอากาศ แต่เราก็สามารถเข้าใจเรื่องทำนองนั้นในแง่ที่เป็นสัญลักษณ์สะท้อนโลกทัศน์ของผู้คนยุคก่อนการมีสำนึกคิดที่ได้รับอิทธิพลของวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ เรื่องอิทธิปาฏิหาริย์เหล่านั้นคือวิธีการเล่าให้ความสำคัญกับเรื่องและการรับรู้ความจริงในอีกรูปแบบหนึ่ง โดยไม่จำเป็นต้องถูกดูแคลนหรือตัดข้ามไปอย่างง่ายดายแต่อย่างใด (cited in Lim Pui Huen, Morrison, and Kwa Chong Guan: 1998)

พระเจ้าอุทุมพรกับทนางโสน-บึงพระราม ใน “คำให้การชาวกรุงเก่า”

เอกสารหลักฐาน “คำให้การชาวกรุงเก่า” ในส่วนนี้ (ที่เกี่ยวกับตำนานหนองโสน/บึงพระราม) กล่าวเนื้อความถึงพระเจ้าอุทุมพรว่า เดิมทรงครองราชย์สมบัติอยู่ที่นครพิริบพรี (เพชรบุรี) ต่อมาเกิดอุบัตภัยขึ้นในเมือง 3 ประการ คือ (1) ภาวะเศรษฐกิจไม่ดี ข้าวปลาอาหารแพง ทำให้ราษฎรอดคัตขัดสนเงินทอง (2) ผู้คน ช้าง ม้า โค กระบือ เป็นโรคป่วยไข้และล้มตายมาก (3) มนุษย์และสัตว์ต่างพากันล้มตายเป็นอันมาก

พระเจ้าอุทุมพรจึงเรียกประชุมปรึกษาเหล่าอำมาตย์มนตรี หาที่ชัยภูมิเหมาะสมย้ายไปตั้งพระนครใหม่ พร้อมทั้งได้ให้ตรวจคั่นดูตำรับตำราเก่า พบพุทธทำนายฉบับหนึ่ง กล่าว

ถึงพระพุทธรองค์เสด็จมาโดยอนิหาร มาประทับรอยพระพุทธรบาทที่เขาปถวิพระพุทธรฉาย
จากนั้นเสด็จมาประทับยังหนองโสน ประทับนั่งบนตอไม้หนึ่งพมดเล็กตัวหนึ่งโตอยู่บน
ตอไม้นั้น พระอานนท์ตรัสถามเกี่ยวกับมดตัวนี้ พระพุทธรองค์จึงแสดงพุทธานุญาตว่า:

“มดตัวนี้ต่อไปในอนาคตกาลเบื้องหน้า จะได้บังเกิดเป็นกษัตริย์
มีศักดิ์านภาพมาก จะสร้างราชธานีอยู่ ณ ตำบลหนองโสนนี้ให้เป็นบ้าน
เมืองสุขสมบูรณ์ จะบำรุงรอยบาทพลัมภ์แห่งเรตถาคต ซึ่งได้เหยียบไว้
บนยอดเขาสุวรรณบรรพตนั้นให้รุ่งเรืองเจริญ เป็นที่ไหว้ที่บูชาของ
เทพตามมนุษย์สืบไปภายหน้าสิ้นกาลนาน”

(ศิลปากร. 2553: 477)

เมื่อได้สดับรับฟังตามพุทธานุญาตข้างต้น พระเจ้าอุทองก็ทรงโสมนัส ตรัสว่า
พระองค์นี้แหละเป็นมดน้อยตัวนั้น จึงสั่งอพยพกวาดต้อนผู้คนข้างมากออกจากเพชรบุรี ไป
ตามหาที่ชัยภูมิแห่งใหม่นั้น โดยเสด็จไปประทับอยู่ที่เขาพระพุทธรบาทระยะหนึ่ง แล้วให้
เสนาอำมาตย์แยกย้ายกันไปเที่ยวค้นหาหนองโสน ไม่นานเหล่าเสนาอำมาตย์ก็ได้มาพบ
หนองโสนที่บริเวณเกาะเมืองอยุธยา กลับไปกราบทูลพระเจ้าอุทองทรงทราบก็ให้ยกทัพ
มายังหนองโสน

จากนั้นพระเจ้าอุทองจึงทรงตั้งพระสัตยาธิษฐานว่า พระองค์จะเสียดพระบารมี โดย
การขว้างพระแสงขรรค์ของพระองค์ไป ถ้าพระแสงขรรค์นั้นตกลงปักอยู่ในที่ใด พระองค์จะ
สร้างพระนคร ณ ที่ตรงนั้น จะตั้งปราสาทราชวังลงในที่พระแสงขรรค์ตกลงปักอยู่
นั้น พระแสงขรรค์ก็ไปตกปักอยู่ที่ตำบลหนองโสน (ศิลปากร. 2553: 479)

บริเวณดังกล่าวแม้เป็นที่ชัยภูมิแต่ก็เป็นที่ลุ่มน้ำสร้างพระนครลำบากเหล่า
พสกนิกรไพร่พลที่ตามเสด็จมาด้วย คงไม่เห็นด้วยกับพระองค์ที่จะสร้างพระนครขึ้น ณ ที่
แห่งนี้จึงพากันร้องขึ้นเป็นอนิหารพร้อมกันว่า “ถ้าผู้ใดจะสร้างพระนครลงในตำบลหนอง
โสนนี้แล้ว ผู้นั้นจะต้องมีฤทธิ์เดชกินเหล็กได้ และยิงลูกศรไป ลูกศรกลับมาหาเองไม่ต้องใช้
คนไปเก็บ” (ศิลปากร. 2553: 479)

แต่พระเจ้าอุทองมิได้ย่อท้อกลับมีพระทัยยินดีว่า เทพดาบันดาลจะให้พระองค์
แสดงอานุภาพเป็นที่ประจักษ์แก่คนทั้งปวง จึงตรัสสั่งให้วิเสทชาวเครื่องต้นไปนำเหล็กแท่ง
หนึ่งมาหลอมและบดตำให้แหลกละเอียดเป็นผง ผสมคลุกกับพระกระยาหารเสวยให้ผู้คน
เห็นทุกวัน ผงเหล็กที่เสวยกลับเป็นทิพย์โอสถทำให้พระองค์มีพระฉวีวรรณงามผ่องใสขึ้น
กว่าแต่ก่อน ไม่มีโรคภัยหรือป่วยไข้แต่อย่างใด จากนั้นทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์อีกหนึ่ง

อย่าง โดยเสด็จไปยังตำหนักกรมหน้า แผลงลูกศรออกไปทางเหนือหน้า แล้วลูกศรนั้นไหลลง มาตามสายน้ำ ทรงกันเอาเข้าพระหัตถ์ด้วยคันศร เมื่อทุกคนเห็นดังนั้นต่างเห็นพ้องกับ พระองค์ ก็ตกลงช่วยกันสร้างพระนครใหม่ที่ตำบลหนองโสน (ศิลปากร. 2553: 480)

ชาวกรุงเก่าผู้บอกเล่าตำนานนี้แก่พม่า เมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้ง พ.ศ. 2310 นำเอาตำนานอันมาเล่าผสมปนเป จึงทำให้มีเนื้อความคล้ายคลึงกับตำนานการสร้าง พระบรมธาตุของทางล้านนาและล้านช้างด้วย เช่น ตำนานพระเจ้าเสียบโลก อูร์งคินทาน ตำนานพระธาตุพนม เป็นต้น ผนวกกับตำนานพื้นถิ่นเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปบาทสระบุรี ที่ ค้นพบกันในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ทำให้พระเจ้าอู่ทองไปปรากฏในตำนานพุทธ ทำนาย ที่มีลักษณะสากลของจารีตการเล่าอดีตของพุทธศาสนาท้องถิ่น (ธิดา สาระยา. 2525; Wyatt. 1994: 1-22)

ตำนานพระเจ้าอู่ทองใน “คำให้การชาวกรุงเก่า” เล่าเรื่องความสำคัญของหนอง โสน ในฐานะที่เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนามีมาแต่ครั้งพุทธกาล อ้างอิงเรื่องการ เสด็จมาประทับพุทธรูปของพระพุทธเจ้า เมื่อสถานที่อันเป็นย่านใจกลางพระนครเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เช่นนั้น ตัวพระนครจึงมีความหมายและตำแหน่งแห่งที่ในพุทธทำนายไปด้วย ผู้เล่าตำนานนี้แก่พม่าซึ่งก็คือคนอยุธยาปลาย ให้ความสำคัญแก่พุทธศาสนาเป็นหลัก ส่วน พระเจ้าอู่ทองเดิมเป็น “มด” ที่ไต่ขอนไม้ซึ่งพระพุทธองค์ทรงผ่านมาประทับ แต่การเป็นมด ในที่นั้นมีใช้การดูแคลน หากเป็นการเล่าตามคติความเชื่อเรื่องผู้มีบุญ อ้างอิงตามความเชื่อ แบบพุทธทำนาย ผู้เล่าได้เล่าตามมุมมองทางพุทธศาสนา

เหตุการณ์เสียกรุง พ.ศ. 2310 คงมีผลกระทบต่อความรู้สึกของผู้เล่าเรื่องอย่าง มาก จึงคิดย้อนทวนเรื่องราวการกำเนิดและความเป็นมาของกรุงศรีอยุธยา ตามมุมมอง ทางพุทธศาสนา พระมหากษัตริย์ในช่วงปลายอยุธยานั้นมิได้มีบุญญาธิการเทียบเท่าหรือ เป็นแจกเช่นเดียวกับอดีตกษัตริย์ผู้สถาปนากรุง ส่วนประเด็นเรื่องพระเจ้าอู่ทองมาจากเมือง เพชรบุรี เมื่อพิจารณาสภาพเมืองเพชรบุรี จะพบว่าเพชรบุรีมีร่องรอยโบราณสถานและ ศิลปวัตถุที่สืบเนื่องและเกี่ยวข้องกับยุคสมัยพุทธศตวรรษที่ 18-19 หลายประการ ไม่ว่าจะเป็นโบราณสถานทุ่งเศรษฐี พระพุทธรูปศิลปะลพบุรีอันเป็นประธานวัดท่าไชยศิริ พระพุทธรูปอู่ทองที่วัดพระนอน ไบสีมาหินทรายแดงพบที่วัดมหาธาตุ วัดพลับพลายชัย วัดชมพูพน วัดเกาะแก้ว สถูปเจดีย์ทรงระฆังบนฐานแปดเหลี่ยมที่เขานันไดอิฐ เป็นต้น

นอกจากนี้ข้อความในช่วงแรกที่กล่าวว่า เดิมพระเจ้าอู่ทองทรงครองราชย์อยู่ที่ เพชรบุรี ยังสอดคล้องกับ “จดหมายเหตุลาลูแบร์” “พงศาวดารฉบับวัน วลิต” และ “ตำนาน พระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช” (ศิลปากร: 2502) ซึ่งเป็นเอกสารต่างกรรมต่างวาระ

บันทึกคนละยุคสมัย ก็สะท้อนอยู่โดยนัยว่าคนอยุธยาจำนวนมากเชื่อว่าพระเจ้าอู่ทองมาจาก เพชรบุรี เคยเป็น “ยุพราช” ผู้ครองเมืองเพชรบุรี หรือมีความเกี่ยวข้องกับเมืองเพชรบุรี เป็นต้น

อย่างไรก็ตามเรื่องนี้อาจบ่งชี้ถึงความสำคัญของเพชรบุรีในฐานะเมืองท่าที่อยู่ใน เส้นทางการค้าและการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมของราชอาณาจักร มากกว่าจะเป็นจุดเริ่มของ อารยธรรมภาคกลางในตัวเอง กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เพชรบุรีอยู่บนเส้นทางระหว่างอยุธยา กับโลกภายนอก ดังนั้นการเข้ามาของชนภายนอกซึ่งจะกลายเป็นส่วนหนึ่งของกรุงศรีอยุธยา ไปเมื่อผ่านพ้นระยะเวลาไปได้ช่วงหนึ่ง จำเป็นต้องผ่านมาทางเพชรบุรีก่อน จึงจะเข้าสู่เส้น แม่่น้ำเจ้าพระยาและอยุธยา ดังที่ปรากฏใน “พงศาวดารฉบับวัน วลิต” เป็นต้น

พระเจ้าอู่ทองกับหนองโสน-บึงพระราม ใน “พงศาวดารเหนือ”

“พงศาวดารเหนือ” กล่าวถึงตำนานพระเจ้าอู่ทองสร้างเมืองที่หนองโสน โดยไม่ ระบุสาเหตุการย้ายเมือง จู่ๆ วันหนึ่งก็ตรัสกับเสนาบดีว่า “พระตำหนักเวียงเหล็ก ให้หาที่ ชัยภูมิจะสร้างเมืองใหม่ จึงให้อำมาตย์ข้ามไปอีกฝั่ง” (ศิลปากร. 2504: 390) แต่หากเรา เข้าใจว่า คำว่า “เวียงเหล็ก” นั้นเพี้ยนมาจากคำว่า “เวียงเล็ก” อาจจะได้ความสาเหตุการ อพยพโยกย้ายดังกล่าวว่า มีสาเหตุมาจากตำหนักเล็กเกินไปให้สร้างใหม่ใหญ่กว่าเดิมก็ได้ ครั้นเสนาบดีพาไพร่พลข้ามเกาะไปเกณฑ์คนถางพงไม้ใบหญ้า ก็ได้พบพระฤๅษีองค์หนึ่ง อยู่ใน “ดงโสนริมหนองน้ำ” มีนามว่า “สักธรรมโคตม” พระฤๅษีถามคนถางว่า จะทำเป็น ประการใดในแคว้นแคว้นของเราละนี้ คนเฝ้าถางจึงว่าพระมหากษัตริย์จะสร้างเมืองใหม่ (ศิลปากร. 2504: 390-391)

พระฤๅษีจึงว่าเรามาอยู่สถานที่นี้ก็นานมาแล้ว ตั้งแต่พระพุทธเจ้ายังสร้างพระบารมี อยู่จนตรัสรู้ได้ 917 ปีแล้ว จะมาสร้างเมืองก็ได้อยู่ เราก็จะลาไปอยู่เขาแก้วบรรพต แต่ที่อัน นี้เป็นกองกษัตริย์อัคคี หาเป็นที่ชัยภูมิไม่ ให้ไปข้างทิศเหนือ เป็นที่ชัยภูมิดี มีดินหมันเป็น สำคัญอยู่ต้นหนึ่ง ทรงทราบจึงให้หาพระฤๅษีมาเข้าเฝ้า แต่พระฤๅษีปฏิเสธการเข้าเฝ้า พระ ฤๅษีแนะนำให้จัดหาคนไปตัดไม้มากองกษัตริย์อัคคีดูให้รู้เหตุ ทำนองเสี่ยงทาย เสนาบดีก็ ปฏิบัติตามคำพระฤๅษี พอจุดไฟเผาไม้พินซึ่งกองไว้ นั้น เปลวเพลิงก็ลุกสูงเท่าต้นตาล รัศมี สว่างรุ่งโรจน์ไปทั่ว พอไฟมอดสงบลง พระฤๅษีเห็นท่าไม่ดี ก็เอาน้ำพระวิษณุมนต์ (น้ำมนต์ พระวิษณุ) มาประพรม แล้วกล่าวคำทำนายว่า “จะมีกษัตริย์ไปภายหน้านั้นเป็นอันมาก จะ เป็นเมืองท่าสำเภา แต่ทว่าจะเกิดยุทธนาการไม่รู้วายุ” (ศิลปากร. 2504: 391)

เสนาบดีก็ไปกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินทรงทราบตามคำพระฤๅษีทุกประการ เมื่อ ได้สดับตรับฟัง ก็ทรงให้อาราธนาพระฤๅษีมาเข้าเฝ้าในพระราชวัง แต่ครั้งเมื่อเสนาบดีกลับ

ไปก็ไม่พบพระฤๅษี ทรงให้คนเที่ยวลาดสืบหากก็ไม่พบ จึงสั่งให้เสนาบดีไปแผ้วถางสร้างเมือง ต่อ เป็นอันสิ้นข้อความจาก “พงศาวดารเหนือ” ในส่วนเกี่ยวกับตำนานพระเจ้าอู่ทองสร้างเมือง

“พงศาวดารเหนือ” เคยเป็นที่เข้าใจกันว่า เป็นเอกสารสมัยรัชกาลต้นรัตนโกสินทร์ แต่มีข้อพิจารณาอยู่ 2 ประการที่ทำให้น่าเชื่อว่าเป็นเอกสารที่มีมาก่อนรัตนโกสินทร์ โดยที่ไม่ปรากฏเอกสารนี้ในช่วงธนบุรี มาปรากฏอยู่กับวังหน้าในรัชกาลที่ 1 โดยเจ้านายวังหน้า พระองค์นั้นคือสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยในเวลาต่อมา) ซึ่งทรงได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าวังหน้า สถานะเทียบเท่ากษัตริย์อีกพระองค์หนึ่งตามประเพณีที่มีมาแต่ครั้งรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชา โดยกษัตริย์วังหน้าพระองค์แรกคือสมเด็จพระนเรศวร เมื่อทรงย้ายมาจากเมืองพิษณุโลก ข้อพิจารณา 2 ประการนั้นก็คือ

(1) เอกสาร “พงศาวดารเหนือ” มีลักษณะเนื้อความไม่ปะติดปะต่อกันหลายเรื่อง สอดคล้องตามคำนำในต้นฉบับที่ระบุว่า ต้นฉบับรวบรวมขึ้นที่วังหน้าในรัชกาลที่ 1 เพื่อจะทำการชำระแต่ยังมีได้ชำระให้เสร็จสิ้น หรือมีฉบับชำระแล้วเสร็จแต่ยังไม่มีการค้นพบก็ไม่มีที่ทราบแน่ชัด ต้นฉบับที่ถูกรวบรวมเอามาไว้ในพระราชพงศาวดารนี้เป็นต้นฉบับเก่าที่ยังมิได้มีการชำระนั่นเอง

(2) การพบต้นฉบับเก่าของพระราชพงศาวดารฉบับนี้ที่หอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส โดยเป็นต้นฉบับที่บาทหลวงท่านหนึ่ง (ไม่ทราบนาม) เข้ามาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ได้นำเอาต้นฉบับนี้ติดตัวกลับฝรั่งเศสด้วย “พงศาวดารเหนือ” ฉบับฝรั่งเศสนี้มีเนื้อความแตกต่างกันในบางจุด แต่โดยเนื้อความส่วนใหญ่แล้วสอดคล้องกับฉบับของวังหน้าในต้นรัตนโกสินทร์ (ปรีดี พิศภูมิวิถี, 2552: 100-108) แสดงว่ามีฉบับเก่าก่อนวังหน้าในรัชกาลที่ 1

จากข้อความที่กล่าวว่า “จะมีกษัตริย์ไปภายนอกนั้นเป็นอันมาก จะเป็นเมืองท่าสำเภา แต่ทว่าจะเกิดยุทธนาการไม่รู้วาย” (ศิลาจาร. 2504: 391) ดูเป็นข้อความที่กล่าวภายหลังย้อนกลับไปอยู่มาก อย่างน้อยก็เป็นช่วงที่กรุงศรีอยุธยามีลักษณะเป็น “เมืองท่า” (Port-City) เต็มที่แล้ว และเป็นช่วงที่มีศึกสงครามติดพันอยู่นานอย่างไร้จะจบสิ้นเมื่อใด คงไม่ใช่ข้อความสมัยอยุธยาช่วงรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถเป็นต้นมา เพราะในช่วงเวลาดังกล่าวคาบเกี่ยวมารัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม พระเจ้าปราสาททอง และสมัยราชวงศ์บ้านพลูหลวง ยกเว้นช่วงสมัยสมเด็จพระนารายณ์ นอกนั้นอยุธยาไม่ได้มีศึกสงครามติดพันยาวนาน มีสงครามกับเขมรและปัตตานีในช่วงสั้นๆ แต่ไม่ได้เป็นภัยใหญ่โตและยังห่างไกลจากวิถีชีวิตชาวกรุงศรีอยู่มาก เนื่องจากสมรภูมิอยู่ในต่างแดนและเป็นสงครามที่อยุธยาไปรุกรานเพื่อนบ้าน

นัยความหมายของ “พงศาวดารเหนือ” ในส่วนที่เกี่ยวกับพระเจ้าอู่ทองก็คือก่อน พ.ศ.1893 ทรงประทับอยู่ที่บริเวณเมืองพระนครศรีอยุธยาขึ้นมาแต่เดิม เพียงแต่ทรงย้ายวังที่ประทับจากย่านเวียงเล็กวัดพุทไธสวรรย์มาเป็นที่เกาะเมืองอยุธยาเท่านั้น การสำรวจทางโบราณคดีบริเวณย่านท่าคูจาม (ปากท่าคลองคูจาม) ซึ่งมีวัดพุทไธสวรรย์เป็นศูนย์กลาง พบโครงสร้างที่เป็นผังเมืองน้ำล้อมขนาดย่อม แสดงว่าเป็นเมืองเก่าก่อน พ.ศ. 1893 และยังพบร่องรอยกำแพงเมืองเก่าที่บริเวณวัดอโยธยา นอกเกาะเมืองทางทิศตะวันออกของแม่น้ำป่าสักอีกแห่งหนึ่ง

ข้อความข้างต้นมีลักษณะเป็นตำนานที่อ้างอิงความเชื่อสืบเนื่องจากพระฤๅษี แสดงว่าเดิมหนองโสนเป็นชุมชนของคนที่มีนิกายศาสนาพราหมณ์ ดังปรากฏว่าพระฤๅษีตนนี้ที่ให้คำทำนายชะตาเมือง ได้เป่ามนต์น้ำพระวิศณุมนต์ (น้ำมนต์ของพระนารายณ์ คนละอย่างกับมนต์กฤษณกาลีในละครบุพเพสันนิวาส) เป็นต้น นับเป็นร่องรอยความทรงจำและความรับรู้ที่สำคัญเกี่ยวกับชุมชนเดิมของหนองโสนก่อน พ.ศ.1893 ในฐานะที่เป็นชุมชนพราหมณ์เก่าในย่านอยุธยา

เรื่องนี้มีหลักฐานทางศิลปกรรมรองรับ ได้แก่ ฐานเดิมชั้นศิลาแลงข้างในของปราสาทประธานวัดมหาธาตุที่ริมหนองโสนด้านทิศตะวันออก ปราสาทวัดส้มหรือวัดกุฎีฉลัก และวัดเจ้าพราหมณ์ ที่บริเวณฝั่งตะวันตกของหนองโสน ต่างก็พบร่องรอยความเป็นชุมชนวัฒนธรรมแบบพราหมณ์มาก่อนทั้งสิ้น ตำนานพระเจ้าอู่ทองกับหนองโสนใน “พงศาวดารเหนือ” มีลักษณะเป็นตำนานข้างฝ่ายพราหมณ์ ในขณะที่ตำนานในส่วนนี้ใน “คำให้การชาวกรุงเก่า” เป็นพุทธทำนายหรือตำนานทางฝ่ายพุทธศาสนา

พระเจ้าอู่ทองกับหนองโสน-บึงพระรามใน “พงศาวดารฉบับวัน วลิต”

วัน วลิตหรือเยเรเมียส ฟาน ฟลิต (Jeremias Van Vliet) พ่อค้าฮอลันดาในอยุธยาที่สอบถามเรื่องราวความเป็นมาของกรุงศรีอยุธยาจากไพร่ราษฎร แล้วนำเอาข้อมูลที่ได้มาเรียบเรียงเป็นงานบันทึกประวัติศาสตร์ได้ให้รายละเอียดว่า พระเจ้าอู่ทองมีภูมิหลังเป็นโอรสพระเจ้ากรุงจีน แต่กระทำความผิด (ประพฤติดีความกาม/ลุ่มหลงกามคุณ) จึงถูกลงโทษให้ออกนอกราชอาณาจักรมาพร้อมกับบริวารเข้ารับใช้จำนวนหนึ่ง ทรงเดินเรือสำเภามาที่นครศรีธรรมราชก่อน จากนั้นได้สร้างเมืองต่างๆ มาตามรายทางขึ้นมาเรื่อยๆ ได้แก่ เมืองกุยบุรี, เมืองพริบพรี, เมืองแม่กลอง, เมืองขุนเทียน, เมืองบางกอก ก่อนเข้าสู่เมืองอยุธยาตามลำดับ (ฟาน ฟลิต. 2552: 22-23)

ระหว่างนั้นทรงทราบว่า ทางตอนเหนือมีเกาะใหญ่อยู่แห่งหนึ่ง เป็นที่ตั้งงาม แต่ไม่มีผู้คนอยู่อาศัยจึงเสด็จขึ้นมายังเกาะดังกล่าว ดำริจะสร้างเมือง ได้พบกับพระฤๅษีคนหนึ่ง ทูลพระองค์ว่า “แต่ก่อนเคยเป็นเมืองเรียกว่าอยุธยา” แต่พระฤๅษีก็ไม่ทราบว่าร้างไปด้วยเหตุใด และว่ายากที่ผู้ใดจะบูรณะเมืองแห่งนี้ขึ้นใหม่ได้ เนื่องจากที่หัวทะเลแวง (พื้นที่กลางเมือง) เป็นสระใหญ่มีมังกรร้าย หรือที่ชาวสยามเรียกว่า “นาคราช” อาศัยอยู่ในสระนั้น ใครเข้าไปใกล้เป็นต้องถูกพ่นน้ำลายพิษ ทำให้ผู้คนบริเวณนั้นเกิดโรครบชาติล้มตาย

วิธีกำจัดมังกรตนนี้มีเพียงต้องหาฤๅษีที่มีลักษณะเหมือนกับตนทุกประการ ทั้งลงไปอยู่ในสระนั้น นอกจากนี้ยังมีเงื่อนไขอื่นอีกที่พระฤๅษีตั้งขึ้นมาแก่พระเจ้าอู่ทอง คือพระองค์จะต้องแสดงอิทธิปาฏิหาริย์โดยการยิงธนูไปให้ลูกธนูกลับมาเข้าสะพายแล่งและพอกพระวรกายด้วยมูลโคทุกวัน “เหมือนเช่นนักบวชพราหมณ์ที่ไปโบสถ์หรือเทวสถาน” (ศิลปากร. 2552: 23) เพื่อแสดงความเคารพและยอมรับความเชื่อฝ่ายพราหมณ์ เพราะพระโคถือเป็นสัตว์พาหนะของพระศิวะ

พระเจ้าอู่ทองจัดการกับเงื่อนไขดังกล่าว โดยการเสด็จขึ้นเรือทวนกระแสน้ำในแม่น้ำขึ้นไปทางเหนือ แล้วยิงธนูไปตกลงในแม่น้ำ ให้น้ำไหลพาลูกธนูมาหาพระองค์ เมื่อลูกธนูนั้นไหลตามน้ำมาใกล้ก็ทรงใช้สะพายแล่งจ้วงตักเอาลูกธนูนั้นขึ้นมา ส่วนอีกเงื่อนไขเรื่องมูลโค ทรงนำข้าวพระกระยาหารสำหรับเสวยมาพอกทาทั่วพระวรกาย ทรงตรัสว่าข้าวจะไม่งอกงามขึ้น ยกเว้นแต่แผ่นดินได้ปุ๋ยซึ่งก็คือมูลโค หมายความว่าเมื่อมูลโคเป็นปุ๋ยให้แก่ข้าว การนำเอาข้าวมาพอกทาดูก็เหมือนพอกทาดูด้วยมูลโค

ระหว่างที่ทรงแก้ปัญหาเขาวัวอยู่กับพระฤๅษีนั้น ผู้ออกติดตามหาพระฤๅษีที่มีลักษณะเหมือนพระฤๅษีตนดังกล่าวทุกประการ กลับมารายทูลว่าหาเท่าไรก็ไม่พบ ไม่มีพระฤๅษีตนใดมีลักษณะเหมือนพระฤๅษีตนดังกล่าวทุกประการ พระเจ้าอู่ทองให้เก็บเรื่องนี้เป็นความลับ เมื่อเสด็จไปพบพระฤๅษีอยู่ที่สระกลางเมืองอีก ก็ทรงให้จับพระฤๅษีตนนั้นโยนลงไปอยู่ในสระดังกล่าวเสีย (ศิลปากร. 2552: 23-24)

ตำนานฉบับวัน วลิตนี้มีรหัสลับที่น่าสนใจ ในแง่ที่ว่าตัวละครเช่น “พระฤๅษี” สอดคล้องกับ “พงศาวดารเหนือ” เพียงแต่ “พงศาวดารเหนือ” มิได้ระบุจุดจบของพระฤๅษีแบบเดียวกับฉบับวัน วลิต เป็นแต่ให้พระฤๅษีหายตัวไปอย่างลึกลับ นอกจากนี้เรื่องที่ทำให้พอกทาพระวรกายด้วยมูลโค เหมือนดังพวกนักบวชพราหมณ์ที่ไปโบสถ์หรือเทวสถาน พระฤๅษีดังกล่าวคงเป็นตัวแทนของคนพื้นถิ่นที่นับถือศาสนาพราหมณ์และอาศัยอยู่ที่บริเวณนี้มาแต่เดิม ก่อนที่พระเจ้าอู่ทองและบริวารจะอพยพเข้ามา

เงื่อนไขที่ตั้งขึ้นให้แก่พระเจ้าอู่ทองผู้สร้างเมือง เช่น ยิงธนูไปแล้วให้กลับเข้าสะพายแล่ง, พอกทาดูด้วยมูลโคทุกวัน, หาพระฤๅษีที่มีลักษณะเหมือนตนทุกประการมา

สังเวกแก่มังกรหรือนาคราช เป็นต้น ล้วนแต่เป็นเงื่อนไขที่ดูจะเป็นไปไม่ได้ หากไม่ได้แก้ด้วยเขาวัวปัญญา คนพื้นถิ่นที่อยู่มาแต่เก่าก่อนคงไม่ปรารถนาให้พระเจ้าอยู่ทองกับพวกสร้างเมืองที่นี่ และพระเจ้าอยู่ทองก็ทรงเข้าใจในเจตนาดังกล่าวของพระฤาษีเป็นอย่างดี จึงต้องแก้ปัญหาลูกเขาวัวสุดท้ายด้วยวิธีการดังกล่าว (จับพระฤาษีเจ้าถิ่นฆ่าทิ้งเสีย)

อย่างไรก็ตาม ข้อความตามตำนานใน “พงศาวดารฉบับวัน วลิต” ที่ว่าที่นี่เป็นเมืองเก่า แต่ร้างไปสอดคล้องกับหลักฐานจากโบราณสถานและศิลปวัตถุที่พบในบริเวณบึงพระราม มีอายุเก่าแก่ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นร่นไปถึงก่อนสถาปนากรุงศรีอยุธยา และบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา คงเป็นที่รับรู้ถึงการมีอยู่ของที่ชัยภูมิแห่งนี้อยู่แต่เดิม เพราะปรากฏร่องรอยความเป็นเมืองที่เจริญรุ่งเรือง อาทิ เจดีย์ทรงระฆังแปดเหลี่ยมแบบอยุธยาที่กระจายอยู่ทั่วไปในย่านนี้ มีวัดหลังคาดำ วัดหลังคาขาว วัดชุมแสง วัดธรรมิกราช วัดชัยภูมิ ปรากฏแบบเขมรเก่าทั้งในพื้นที่อย่างวัดนก วัดไตรตรึงษ์ เจดีย์อิทธิพลล้านนา เชียงแสนที่วัดสังขปัตย์และวัดโพง, พระพุทธรูปหลวงพ่อก้าวัดธรรมิกราช ประติมากรรมรูปสิงห์อิทธิพลเขมร ที่เจดีย์ประธานวัดธรรมิกราชและวัดแมนางปลื้ม (เดิมมีที่วัดสามพิหารด้วยแต่ถูกรื้อทิ้งไป) ใบสีมาหินทรายแดงที่วัดราชประดิษฐฐาน และที่ตั้งอยู่ไม่ไกลจากย่านนี้ นอกเหนือจากฐานศิลาแลงปรากฏประธานวัดมหาธาตุ วัดส้ม และวัดเจ้าพรหมณ์แล้ว ยังมีสถานที่สำคัญ ได้แก่ วัดลังกา เจดีย์สิงห์ล้อมประติมากรรมแบบเขมรที่ปราสาทพิฆานอากาศ เมืองพระนครรม, พระพุทธรูปในศิลปะแบบอยุธยาหรือที่นิยมเรียกว่าแบบ “อุ้ทอง” (มานิต วลิลโกดม. 2510; สุภัทรดิศ ดิศกุล. 2546) แต่ประยูร อุลูชาภูงะ หรือ น. ณ ปากน้ำ เห็นว่าศิลปะกรรมแบบนี้ควรนิยามเรียกว่า “ศิลปะแบบอยุธยา” (น. ณ ปากน้ำ: 2542) มีตัวอย่างเช่นที่พบในพื้นที่เช่นหลวงพ่อดำวัดธรรมิกราช หลวงพ่อมงคลบพิตร, สถูปแบบทวารวดีขนาดใหญ่ฐานกว้างอย่างวัดขุนเมืองใจ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของบึงพระรามนี้, ศิลปวัตถุพระพุทธรูปหินทรายทั้งแบบทวารวดีและอยุธยาตอนต้นที่วัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ วัดชัยภูมิ และพบทั่วไปในบริเวณฝั่งตะวันออกของแม่น้ำป่าสัก เป็นต้น

คนอยุธยาที่เล่าความเป็นมาของอยุธยาให้แก่ฟาน ฟลิต ใน “พงศาวดารฉบับวัน วลิต” เล่าตามความเชื่อที่สืบเนื่องมาจากความเชื่อทางฝ่ายจีนผสมรวมกับความเชื่อทางฝั่งพรหมณ์เขมร (ตามที่ปรากฏใน “พงศาวดารเหนือ”) เรื่องนี้เป็นเรื่องหนึ่งที่สะท้อนสภาพความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในสังคมอยุธยา เมื่อฟาน ฟลิตไปสอบถามข้อมูลเกี่ยวกับกำเนิดและความเป็นมาของอยุธยา จากชาวจีนในอยุธยาหรือคนที่สืบเชื้อสายมาจากชาวจีน เพราะชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณละแวกย่านห้างวิลันดา (บ้านฮอลันดา) เป็นอันมาก การเล่าว่าพระเจ้าอยู่ทองมาจากเมืองจีน ย่อมถือเป็นการสร้างสิทธิธรรมแก่การดำรงอยู่ในอยุธยาของชาวจีนด้วย (กำพล จำปาพันธ์. 2560a: 383-400)

“มังกร” หรือ “นาคราช” กับ “พระฤๅษี” ที่อยู่มาเก่าก่อนนั้นก็คือเครื่องสังเวยของการสร้างเมืองของพระเจ้าอู่ทอง เพียงแต่การเล่าถึงการประหัดประหารกันระหว่างคนสองกลุ่มที่มีความเชื่อและโลกทัศน์ต่างกัน ให้ออกไปจากสังคมอยุธยาที่สร้างใหม่ด้วยวิธีการอันรุนแรง เป็นเรื่องที่ถูกเล่าหลีกเลี่ยงที่จะเล่าถึงโดยตรง นี่จึงอาจเป็นที่มาของการแทนที่ผู้คนเหล่านั้นในฐานะ “มังกร” หรือ “นาคราช” กับ “พระฤๅษี” อย่างไรก็ตามมีผู้เห็นต่างที่สนับสนุนการสร้างเมืองของพระเจ้าอู่ทองและสร้างสิทธิธรรมแก่พระเจ้าอู่ทอง โดยการใช้ตำนานทางพุทธศาสนาอ้างอิงหลักพุทธทำนาย ดังเช่นที่ปรากฏใน “คำให้การชาวกรุงเก่า” เป็นต้น ตำนานลักษณะนี้จึงสะท้อนประเด็นเรื่องความขัดแย้งและการประนีประนอมระหว่างกลุ่มคนที่มีความเชื่อต่างกัน ซึ่งเป็นธรรมดาสำหรับสังคมยุคสมัยที่กำลังเผชิญวิกฤติการณ์เปลี่ยนแปลงผ่าน โดยมีอุดมการณ์ทางศาสนาเป็นตัวแปรสำคัญ

บทสรุปและสังท้าย

การศึกษาในที่นี้ได้ข้อพิจารณาโครงเรื่องและสาระสำคัญของตำนานพระเจ้าอู่ทอง ว่ามีการนำเสนอความขัดแย้งระหว่างคนสองรุ่น คือรุ่นเก่าที่นับถือพราหมณ์ กับรุ่นใหม่ที่นับถือพุทธศาสนาเถรวาท เป็นความขัดแย้งที่แสดงออกและบอกเล่าผ่านตำนานพระเจ้าอู่ทอง เมื่อคราวแรกสถาปนากรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 1893 มีนัยสื่อถึงความรุนแรงที่เกิดขึ้นเมื่อครั้งอดีต สำหรับสถานที่ที่มีชัยภูมิดีเหมาะแก่การสร้างบ้านแปงเมืองอย่างบริเวณเกาะเมืองอยุธยา ก็ย่อมเป็นธรรมดาที่จะเป็นที่ต้องการของผู้คนกลุ่มต่างๆ ทั้งในพื้นที่เดิมอย่างอยุธยาและคนต่างถิ่นที่เดินทางมาจากภายนอก

ตำนานพระเจ้าอู่ทองกับหนองโสน ดูเหมือนจะเป็นของคู่กันขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ เมื่อกล่าวถึงหนองโสน ก็ต้องกล่าวถึงเรื่องพระเจ้าอู่ทองสร้างพระนครด้วย และในขณะเดียวกันเรื่องของพระเจ้าอู่ทองผู้มาปรากฏตัวขึ้นในพื้นที่ย่านใจกลางพระนคร ก็เป็นเรื่องที่แยกไม่ออกจากเรื่องราวความเป็นมาและความสำคัญของหนองโสน ทำให้หนองโสนเป็นสถานที่ในตำนานประวัติศาสตร์ แกนกลางของเรื่องการสถาปนากรุงศรีอยุธยา

จากเนื้อความทางตำนานในเอกสารทั้งสามชิ้น จะเห็นได้ว่าต่างก็มีลักษณะเป็นประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า (Oral history) ที่ถูกบันทึกไว้อยู่ในรูปประวัติศาสตร์นิพนธ์ (Historiography) โดย “คำให้การชาวกรุงเก่า” สะท้อนมุมมองของคนอยุธยาที่เล่าตามโลกทัศน์ทางพุทธศาสนาเป็นหลัก สร้างความชอบธรรมแก่พระเจ้าอู่ทองในฐานะ “มด” ในพุทธทำนาย มองบทบาทการสถาปนากรุงศรีอยุธยาของพระเจ้าอู่ทองอยู่ในลำดับเรื่องหนึ่งของเหตุการณ์ประวัติศาสตร์สากลในจักรวาลวิทยาแบบพุทธศาสนาเถรวาท

ส่วน “พงศาวดารเหนือ” เล่าเรื่องตามแง่มุมของพราหมณ์เขมร จึงมีข้อแตกต่างในรายละเอียด ระบุว่าสถานที่นี้เป็นชุมชนของคนที่น่าบถือศาสนาพราหมณ์ การเข้ามาของฝ่ายพระเจ้าอู่ทองจึงเปรียบเหมือนการยืนยันต่อชัยชนะหนึ่งของฝ่ายพุทธที่มีต่อฝ่ายพราหมณ์ สอดคล้องกับลำดับเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างกัมพูชากับสยาม เมื่อชนชั้นปกครองเขมรที่น่าบถือศาสนาพราหมณ์และพุทธมหายานเสื่อมอำนาจลง สยามอโยธยาที่น่าบถือพุทธเถรวาทซึ่งไม่นิยมสร้างปราสาทใหญ่โต ก็มีอำนาจขึ้นในบ้านเมืองแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาแทนที่ (แซนเลอร์. 2546: 101-104; กำพล จำปาพันธ์. 2560b: 99-123)

ใน “พงศาวดารฉบับวัน วลิต” เล่าเรื่องกำเนิดอยุธยาตามมุมมองของชาวจีนผสมกับเขมร (ที่น่าบถือพราหมณ์) สร้างสัญลักษณ์แทนผู้ถูกระทำหรือถูกกีดกันพื้นที่ที่ออกจาก การสร้างเมือง ในฐานะมังกรหรือนาคราชและพระฤๅษี ย้อนแย้งกับเอกสารสองชิ้นข้างต้น ตรงที่พระเจ้าอู่ทองมิได้เป็นผู้มีบุญ ทรงสร้างอิทธิปาฏิหาริย์ด้วยพระปัญญาเฉียบแหลม เขี่ยมไหวพริบปฏิภาณ (แกมโงงอยู่โดยนัย) จนเอาชนะอุปสรรคหรือการต่อต้านของกลุ่มคนที่มีความเชื่อแตกต่าง (เช่น พระฤๅษีในศาสนาพราหมณ์) เป็นต้น

ตำนานทั้งสามฉบับต่างเล่าว่าการสถาปนากรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) มิได้เป็นไปอย่างราบรื่นปราศจากความขัดแย้งและการต่อต้านนี้อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดประเพณีการแต่งพระราชพงศาวดารของราชสำนัก ที่มักจะตัดเรื่องเมื่อก่อน พ.ศ.1893 ออกไป โดยเหลือร่องรอยทิ้งไว้เพียงสังข์ทักษิณาวัตรใต้ต้นหมันกลางเกาะในหนองโสนเท่านั้น แต่เรื่องแบบนี้ก็ไม่สามารถลบหายไปจากความทรงจำทางประวัติศาสตร์ของผู้คนชั้นไพร่ราษฎรไปได้ จึงปรากฏเป็นตำนานบอกเล่าเป็นสัญลักษณ์สืบทอดต่อมา

อาจกล่าวได้ว่า ความจริงเป็นสิ่งไม่ตาย หากแต่อาจบิดผันหรือเปลี่ยนรูปไปเท่านั้น อย่างไรก็ตามตำนานหนองโสนก็เป็นอีกเครื่องเตือนใจเราได้ว่า ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมการเมืองที่มีพื้นฐานมาจากความแตกต่างทางโลกทัศน์ระหว่างคนสองรุ่น จำเป็นต้องเกิดขึ้นโดยปราศจากความรุนแรง เพราะไม่อย่างนั้นชัยชนะของฝ่ายใดก็ตาม อาจกลายเป็นความอยุติธรรมในความทรงจำทางประวัติศาสตร์ของคนรุ่นต่อไป

การศึกษาทางประวัติศาสตร์ควรให้ความสำคัญกับหลักฐานประเภทตำนานบอกเล่า เพราะเป็นบันทึกตามคำบอกเล่าของชนชั้นไพร่ราษฎร ต่างจากบันทึกประวัติศาสตร์ของราชสำนักและชนชั้นนำ เอกสารตำนานประเภทนี้ให้ภาพบรรยากาศทางสังคมการเมืองและวัฒนธรรมในช่วงระยะเปลี่ยนผ่าน ในลักษณะที่มีได้ละเลยหรือพยายามลบหายความทรงจำเกี่ยวกับความแตกแยกของผู้คน มิได้เน้นย้ำความเชื่อเรื่องความสมานสามัคคีของผู้คน หากแต่นำเอาเรื่องราวความแตกแยกเหล่านั้นมาแปรเปลี่ยนสู่ความรู้และความทรงจำ

เอกสารอ้างอิง

กำพล จำปาพันธ์. (2559). ออยุธยา: จากสังคมเมืองทำนนานชาติสู่มรดกโลก. นนทบุรี: มิวเซียมเพรส.

_____. (2560 ก). วิจารณ์หนังสือ Van Vliet's Siam. วารสารไทยคดีศึกษา. 14(1).

_____. (2560 ข). สงครามระหว่างอยุธยากับนครธม (พุทธศตวรรษที่ 19-20) จากเอกสารประวัติศาสตร์ไทย กัมพูชา และชาติตะวันตก. วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง.,13(1), 99-123.

แซนเลอร์, เดวิด. (2546). ประวัติศาสตร์กัมพูชา. (พรรณงาม เก้าธรรมสาร และคณะ, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ธิดา สาระยา. (2525). ทำนนานและทำนนานประวัติศาสตร์กับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

น. ณ ปากน้ำ. (2542). เที้ยวเมืองศิลปะอุ๋ทอง. กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ.

ปรีดี พิศภูมิวิถี. (2552). พบใหม่ “พงศาวดารเหนือฉบับกรุงปารีส” ไม่ใช่เอกสารครั้งรัชกาลที่ 1. ศิลปวัฒนธรรม, 30(3), 100-108.

ฟานฟลิต, เยเรเมียส. (2552). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับเยเรเมียส ฟานฟลิต. กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระบรมราชูปถัมภ์.

มานิต วัลลิโกดม. (2510). ศิลปะสมัยอุ๋ทอง. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

ลาลูแบร์, ซิมง เดอ. (2552). จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม. นนทบุรี: ศรีปัญญา.

ศิลปากร, กรม. (2502). ทำนนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

_____. (2504). พงศาวดารเหนือฉบับพระยาวิเชียรปรีชา (น้อย) กรุงเทพฯ: คุรุสภา.

_____. (2514). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระพนรัตน์. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.

- _____. (2516). พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.
- _____. (2552). คำให้การชาวกรุงเก่า. กรุงเทพฯ: จดหมายเหตุ.
- _____. (2553). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐ, คำให้การชาวกรุงเก่า, คำให้การขุนหลวงหาวัด. นนทบุรี: ศรีปัญญา.
- ติลปากร. กรม. (2507). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด). กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2545). ประชุมหลักฐานประวัติศาสตร์เรื่องพระเจ้าอู่ทองไม่ได้มาจากเมืองอู่ทอง กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล. (2546). ศิลปะในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- โหราธิบดี, พระ. (2549). พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- Baker, Chris and Pongpaichit, Pasuk. (2017). **A History of Ayutthaya: Siam in the Early Modern World**. London: Cambridge University press.
- Borgman, Christine L. (2000). **From Gutenberg to the Global Information Infrastructure Access to Information in the Networked World**. Cambridge and Massachusetts: The MIT Press.
- Fussel, Stephan. (2005). **Gutenberg: and the Impact of Printing**. Aldershot: Ashgate Publishing.
- Lim Pui Huen, P. and Morrison, James H., Kwa Chong Guan. (1998). **Oral History in Southeast Asia: Theory and Method**. Singapore: National Archives of Singapore and Institute of Southeast Asian Studies.
- Man, John. (2009). **The Gutenberg Revolution: the Story of a Genius and Invention that Changed the World**. London: Bantam Books.

Reid, Anthony and Marr, David. (ed.). (1979). **Perceptions of the Past in Southeast Asia**. Kuala Lumpur: Published for the Asian Studies Association of Australia by Heinemann Educational Books.

Van Vlet, Jeremias. (2005). **Van Vliet's Siam**. In Editor, Chris Baker (and et al). Chiangmai: Silkworm Books.

Wyatt, David K. (1994). Chronicle Traditions in Thai Historiography. **Studies in Thai History: Collected Articles**. Chiangmai: Silkworm Books.

